

Залучення школярів до навчальних проєктів забезпечує умови для виявлення індивідуальних нахилів, підтримки пізнавальної активності та розвитку креативного мислення.

Аналіз нормативної бази та педагогічних підходів підтверджує актуальність і доцільність впровадження методу проєктів у навчальний процес, зокрема в умовах Нової української школи.

Таким чином, системне використання проєктно-технологічної діяльності дозволяє реалізовувати особистісно орієнтований підхід та створювати сприятливе середовище для розвитку обдарованої особистості в процесі трудового навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боринець Н. Метод проєктів у викладанні трудового навчання. Трудове навчання. 2011. № 9. с. 8 – 15.2.
2. Боринець Н. Проєктно-технологічна діяльність учнів і вчителів трудового навчання. Освітологічний дискурс. 2010. № 1. с. 32 – 41.
3. Вороненко Т.І. Класифікація навчальних проєктів. Стаття // Режим доступу <file:///C:/Users/lnbar/Downloads/9-1.pdf>.
4. Єрмаков І. Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проєктний підхід// Метод проєктів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник / керівник авторського колективу – С. М. Шевцова – К., Вид-во «Департамент», 2003. – 500 с. – с. 15–29.
5. Логвін В. Метод проєктів у контексті сучасної освіти // Завуч, 2002. – № 26.
6. Мельник М. Застосування технології проєктування у роботі з обдарованими учнями. Стаття // Режим доступу <file:///C:/Users/lnbar/Downloads/28-2.pdf>.
7. Огієнко Д.П. Інноваційні підходи до вивчення галузі «Технології»: Лекційний курс. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2014. – 116 с.

Барановська О. В.,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України
panihellena@gmail.com*

ОБДАРОВАНІСТЬ І ЖИТТЄВИЙ ВИБІР СТАРШОКЛАСНИКА: ДІАГНОСТИКА ТА ПІДТРИМКА

Проблема виявлення та діагностування обдарованості в учнів старшого шкільного віку набуває особливої значущості в умовах сучасних соціокультурних трансформацій та дестабілізаційних процесів, зумовлених воєнними подіями. На тлі об'єктивних проблем в навчальному процесі шкіл в умовах війни, зокрема його фрагментації, виникнення освітніх втрат та порушення емоційно-психологічної рівноваги підлітків, діагностика потенціалу обдарованості

перестає бути лише інструментом оцінювання потенціалу дитини й перетворюється на стратегічний механізм виявлення прихованих можливостей особистості, що потребують системного супроводу. Обдарованість розглядається як багатовимірне явище, тісно пов'язане з пізнавальною мотивацією, креативністю, інтелектуальним потенціалом, здатністю до самостійного мислення та саморозвитку – чинниками, які безпосередньо впливають на вибір майбутньої професії. В умовах невизначеності та нерівномірного доступу до якісної профорієнтаційної підтримки особливої актуальності набуває потреба у вдосконаленні інструментарію педагогічної діагностики, адаптованого до потреб сучасної молоді. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності системного дослідження обдарованості старшокласників як важливої передумови їхньої професійної орієнтації, а також у виявленні ефективних механізмів реалізації індивідуального потенціалу випускників у подальшій навчальній і трудовій діяльності.

Ключові слова: обдарованість; діагностика обдарованості; старшокласники; вибір професії; професійна орієнтація.

The issue of identifying and diagnosing giftedness in high school students is gaining particular relevance in the context of ongoing sociocultural transformations and destabilizing processes caused by wartime conditions. Against the backdrop of objective challenges in the educational process under war, including its fragmentation, learning losses, and the disruption of adolescents' emotional and psychological stability, the diagnosis of giftedness potential ceases to be merely an assessment tool. Instead, it becomes a strategic mechanism for uncovering hidden personal capacities that require systematic support. Giftedness is viewed as a multidimensional phenomenon, closely associated with cognitive motivation, creativity, intellectual potential, independent thinking, and self-development–factors that directly influence future career choices. In a context of uncertainty and unequal access to high-quality career guidance, there is a growing need to improve pedagogical diagnostic tools that are adapted to the needs of today's youth. The aim of this article is to substantiate the necessity of a systematic study of high school students' giftedness as a critical prerequisite for their professional orientation, and to identify effective mechanisms for realizing graduates' individual potential in their further educational and professional paths.

Keywords: giftedness; giftedness diagnostics; high school students; career choice; professional orientation.

Сучасні соціокультурні трансформації, що виникли в результаті пандемії коронавірусу та повномасштабної війни супроводжуються швидкими змінами в економічному, політичному та освітньому середовищах. Актуальність проблеми виявлення та діагностики обдарованості учнів старшого шкільного віку зростає через дестабілізаційні процеси, зумовлені війною, що значно впливає на всі аспекти життя сучасної молоді. Освітні втрати, виникнення труднощів в організації навчального процесу, зокрема через його фрагментацію, а також порушення емоційно-психологічної рівноваги дітей створюють нові виклики для педагогічної практики. У цьому контексті діагностика потенціалу обдарованості

стає не просто інструментом для оцінювання здібностей учнів, а перетворюється на важливий стратегічний механізм, який дозволяє своєчасно виявляти можливості особистості. Такий підхід дозволяє створювати умови для подальшого розвитку дитини та системного її супроводу, що сприяє формуванню адаптивних стратегій для подолання труднощів, які виникають у сучасних умовах. Важливу роль відіграє розуміння того, як соціально-психологічні фактори впливають на обдарованість старшокласників і які методи та інструменти діагностики можуть бути використані для визначення їхнього потенціалу в умовах змін в соціальному середовищі. У зв'язку з цим, виникає необхідність в адаптації існуючих методик діагностики та створенні нових, які зможуть не лише оцінити рівень інтелектуального розвитку, а й врахувати інші фактори, такі як мотивація, емоційний стан та соціально-психологічні особливості учнів, що безпосередньо впливають на їхній вибір професії та життєвий шлях.

Метою досліджень на сучасному етапі є обґрунтування необхідності комплексної діагностики обдарованості учнів старшого шкільного віку з урахуванням чинників, що впливають на їхній життєвий і професійний вибір, а також окреслення основних психодіагностичних інструментів, придатних для практичного застосування у педагогічній діяльності. Тож метою статті є обґрунтування важливості виявлення обдарованості учнів старшого шкільного віку як важливого етапу професійної орієнтації, а також виявлення механізмів, які дозволяють ефективно підтримувати і розвивати їхній потенціал у період значних соціокультурних змін, що відбуваються в умовах воєнного стану.

Аналіз публікацій із проблеми діагностики обдарованості показує прогрес в плані збагачення наповненості самого поняття, але й відсутність єдиних теоретичних та емпіричних підходів до ідентифікації обдарованої особистості. В ранніх дослідженнях поняття «обдарованість» часто зводилося до інтелектуального складника, який вимірювався певним чином (наприклад, показника IQ). У сучасному науковому дискурсі обдарованість розглядається як складне, багатокомпонентне утворення, що поєднує в собі когнітивні, креативні, мотиваційні та емоційно-вольові компоненти. Обдарованість тлумачиться значно ширше: як індивідуальний когнітивний, мотиваційний, соціальний потенціал, який дає змогу досягати високих результатів в одній або більше сферах (Г. Гарднер, О. Кульчицька, О. Моляко, Дж. Рензулі, Ч. Спірмен, А. Танненбаум та ін.). В психологічній літературі розглядаються різні типи обдарованих дітей: з рано виявленими здібностями чи талантом; прискореним високим інтелектуальним розвитком; окремими унікальними здібностями; високими реальними досягненнями, які визнаються в соціальному середовищі; високими навчальними досягненнями тощо. В США, Великій Британії, країнах Австралійського Союзу велику увагу приділяють виявленню та розвитку обдарованості, яка допоможе дитині реалізуватися в житті. Ще у 1975 році було

започатковано Всесвітню раду роботи з обдарованими і талановитими дітьми (World Council for Gifted and talented Children).

За визначенням Джозефа Рензулі (J. Renzulli), одного з провідних дослідників обдарованості у США, «обдарованість є результатом взаємодії трьох основних чинників: високих інтелектуальних здібностей, високого рівня творчості та високої мотивації до досягнень» [1].

В. Моляко акцентує, що можна говорити про творчу особистість, коли вона «„володіє” стратегіями розв’язання нових задач, реалізує ці стратегії, здатна внести відповідні зміни у свою діяльність залежності від конкретних умов та власних можливостей» [2]. Автор за цими характеристиками виокремлює три основні складові особистості як цілісної системи: її інтелектуальні, вольові, емоційні якості, що об’єднані творчими здібностями [там само].

У Психологічному словнику (за ред. В. Шапара) термін «обдарованість» розглядається поняття як багатогранне утворення: як якісно своєрідне сполучення здібностей, що забезпечує успішність виконання діяльності; як загальні здібності або загальні характеристики здібностей, що зумовлюють широту можливостей людини, рівень і своєрідність її діяльності; як розумовий потенціал, або інтелект; як сукупність задатків, природних даних, характеристика ступеня виразності й своєрідності природних передумов здібностей; як талановитість, наявність внутрішніх умов для видатних досягнень у діяльності [3].

О. Кульчицька, аналізуючи поняття «обдарованість», розглядає його як комплексне явище психіки людини, яке включає єдність інтелекту, творчості і мотивації (інтелектуальна сфера прояву обдарованості, академічні досягнення, творче мислення, спілкування та лідерство, художня та рухова діяльність тощо) [4]. Таким чином, обдарованість не є стабільною рисою, а розглядається як потенціал, що потребує розвитку. Це підходить до концепції «динамічної обдарованості» (dynamic giftedness), що широко обговорюється в зарубіжних дослідженнях (Sternberg, 2005; Ziegler & Phillipson, 2012), і відповідає сучасним українським підходам, які акцентують на індивідуалізації навчання та розкритті потенціалу дитини у змінному соціальному середовищі.

Педагогічні аспекти обдарованості розглядали провідні педагоги В. Паламарчук та О. Савченко, які акцентували увагу на розвитку потенціалу обдарованих учнів в навчальному середовищі. О. Савченко визначала обдарованість як «сукупність інтелектуальних, особистісних і творчих здібностей, які у сприятливих умовах можуть реалізовуватись у високі досягнення в навчанні, професійній діяльності та суспільному житті» [5]. В. Паламарчук доводить, що навчання в зоні найближчого розвитку дитини є необхідним фактором розвитку мислення та творчого розвитку [6].

На основі досліджень українських науковців в області обдарованості можна визначити стратегічні напрямки розвитку обдарованості: взаємодія науки та

освіти, шкільного та позашкільного навчання, наступність та взаємодія між усіма ланками; постійний моніторинг сучасних світових досліджень в сфері проблеми обдарованості; створення індивідуальних траєкторій навчання й розвитку учнів; розвиток сфери науково-дослідних робіт учнів; розроблення необхідної бази відповідних навчальних програм, методичних посібників та підручників; залучення обдарованих дітей до участі в міжнародних проектах, програмах, форумах; створення платформ, посібників, методичних рекомендацій з питань діагностики та виховання обдарованих дітей; розробка централізованих програм обдарованості [7–14].

У період старшого шкільного віку, коли відбувається інтенсивне становлення особистісної ідентичності та професійної орієнтації, діагностика обдарованості набуває більшого значення. Саме в цей час виникає потреба у глибшому розумінні інтелектуального, креативного та мотиваційного потенціалу учнів, що є підґрунтям для свідомого вибору професійної траєкторії. Серед діагностичних методик вивчення обдарованості особистості різних років можна виокремити відомі, які можна використовувати як основу для вивчення обдарованості та чинників професійного самовизначення старшокласників (таблиця 1).

Таблиця 1

Назва методики	Автор(и)	Діагностичні параметри	Актуальність для теми
Тест креативного мислення Торренса (ТТСТ)	Е. Торренс	Креативність: гнучкість, оригінальність, плавність, деталізація	Визначення творчого потенціалу як складника професійної придатності до інноваційних і художніх сфер
Прогресивні матриці Равена	Дж. Равен	Загальний інтелектуальний розвиток, логічне та абстрактне мислення	Оцінювання рівня когнітивних здібностей як базового ресурсу обдарованості
Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО)	Дж. Голланд	Тип професійної орієнтації (RIASEC-модель)	Виявлення схильності до певних типів професійної діяльності відповідно до інтересів та здібностей
«Карта інтересів»	А. Голомшток	Професійні інтереси та переваги	Визначення стійких інтересів, що спрямовують вибір професії
Тест креативності Гілфорда	Дж. Гілфорд	Дивергентне мислення, здатність до генерації ідей	Виявлення потенціалу до творчого мислення, необхідного у гнучких професіях
Диференціально-діагностичний опитувальник (ДДО)	Є. Клімов	Схема класифікації професій «людина-природа», «людина-техніка», «людина-людина», «людина-знакова система», «людина-художній образ»	Визначення професійної сфери, до якої людина відчуває схильність і виявляє інтерес

Табл. 1. Характеристика діагностичних методик для вивчення обдарованості та чинників професійного самовизначення старшокласників

Американська організація «Партнерство заради вмінь XXI століття» пропонує комплексний підхід щодо наповнення навчально-виховного процесу: міждисциплінарна освітня підготовка (фінансова, економічна, підприємницька, громадянська, медична, екологічна грамотність); формування уміння вчитися (розвиток творчості, комунікативності, критичного мислення, уміння вирішувати проблеми); життєві та професійні навички (гнучкість, легкість пристосування до змін, ініціативність, відповідальність, саморегуляція, соціальні та міжкультурні навички) [15].

В сучасних умовах роботи шкіл, коли вчитель часто фактично виконує роль шкільного психолога, вкрай важливо створення бази адаптованих діагностувальних тестів різної спрямованості для кожної вікової категорії учнів. Л. Шелестова та О. Барановська узагальнили існуючі підходи та методики діагностування різних аспектів розвитку дитини, її готовності до навчання. Авторами виокремлено та систематизовано відомі та недавно створені чи адаптовані методики для діагностування фізичної, психологічної зрілості дитини; її вольової, мотиваційної, емоційної, інтелектуальної сфери розвитку. Для дослідження розумового розвитку дитини та її креативності, обдарованості авторами виокремлено ряд різноманітних методик, які спрямовані на: дослідження особливостей мислення; діагностування рівня наочно-образного мислення; виявлення рівня сформованості інтелектуальних умінь; дослідження пам'яті, уваги, мовлення, творчих здібностей та можливостей їхнього розвитку в найближчій і віддаленій перспективі, рівень креативного (творчого) мислення тощо [16].

Цікавим є досвід створення портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника (М. Мельник). Автором здійснено аналіз наукових підходів до розуміння поняття «портфоліо», розкрито досвід європейської освіти щодо впровадження такої технології та окреслено можливості портфоліо при ідентифікації обдарованості. Акцентовано на тому, що визначальною особливістю портфоліо є відслідковування індивідуального прогресу учня в навчальній та інших сферах діяльності без порівняння його успіхів зі здобутками однокласників [17]. Отже, практика показала, що шлях до істини лежить через виявлення співпадіння чи неспівпадіння очікувань респондентів (учнів, батьків) та реальних показників особистості через означені вище методи діагностування.

Діагностування здібностей та схильностей старшокласників до певного виду діяльності, виявлення конкретного виду обдарованості має велике значення для подальшого життєвого вибору. До таких методик належать як комплексні методики з метою профорієнтації дитини, так і спеціалізовані, що визначають певні риси особистості.

Методики та тести, спрямовані на виявлення специфічних рис особистості:

- дослідження темпераменту (вплив на якість сприймання навчального матеріалу і розвиток нахилів та здібностей);
- оцінювання психофізичного розвитку (чи відповідає життєвий вибір дитини її фізичним можливостям, стан нервової системи);
- оцінювання вольової сфери (результат балансу її психофізіологічних показників та зовнішнього навчально-виховного впливу);
- діагностування сформованості соціальної свідомості, уявлень і переконань (саморозвиток, самовираження, самопізнання і самовиховання);
- діагностування здатності до конструктивного спілкування з однолітками та дорослими (зокрема вміння толерувати власні надбання та досягнення в колективі);
- діагностування інтелектуального розвитку (розвитку абстрактного мислення і здатності до виконання логічних операцій; пам'яті, уваги і концентрації; мовлення і комунікації; творчих здібностей тощо) [18].

Серед комплексних профорієнтаційних методик можна виокремити тести вибору напрямків «людина-природа», «людина-техніка», «людина-людина», «людина-знакова система», людина-художній образ» (Є. Клімов).

На сучасному етапі розроблено цифрові платформи, які допоможуть зрозуміти основні напрямки розвитку світового ринку та пройти тестування з метою здійснення вибору професії. Проведене дослідження «Україна–2035: людський капітал та ринок праці» (Міністерство освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти та Асоціація інноваційної та цифрової освіти) показало, що змістовною складовою профорієнтації має стати науковий підхід, який може включати, наприклад, такі етапи та засоби: спостереження за інтересами дітей та розвиток їхніх сильних якостей, побудова відповідних сценаріїв розвитку дитини; тестування та розвиток технологій для визначення схильностей та інтересів дитини; консультування та менторство як допомога в самовизначенні; калібрування як реалізація заходів з метою найкращої відповідності інтересів і вмінь та обраної професії [19]

В сучасних дослідженнях візуалізовано основні проблеми, які мають бути вирішені для самовизначення особистості в подальшому житті і серед них – визначення (діагностування) психологічного, інтелектуального, емоційного і творчого потенціалу людини; дослідження можливостей розв'язання нових задач, емоційно-вольової стійкості; подолання навчальних втрат учнів; пошуки дивергентних рішень, творчої поведінки в професійній сфері; діяльність і поведінка людини в складних, кризових, екстремальних умовах (в тому числі й творча); інформаційна психологічна безпека творчої особистості та творчих процесів; адаптація творчої людини до нових умов, принципово нових ситуацій (в тому числі ускладнених, кризових, екстремальних тощо) [20].

Отже, сучасна парадигма освіти, зосереджена на принципі «learning for our future, not the past», вимагає переорієнтації навчального процесу на розвиток творчої особистості та формування гнучких навичок (soft skills). Пріоритетними стають критичне мислення, креативність, здатність до командної роботи та інші компетентності, що забезпечують успішну самореалізацію в динамічному світі. Саме «розумна освіта», яка ефективно інтегрує новітні технології у зміст і методику навчання, здатна стати основою економічного зростання та «компасом навчання», орієнтованим на виховання креативної особистості, спроможної ініціювати позитивні зміни в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Renzulli, J. S. (1978). What makes giftedness? Reexamining a definition. *Phi Delta Kappan*, 60(3), 180–184.
2. Моляко, В. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_l_silsk_shkolu/6/visnuk_18.pdf
3. Шапар, В. Б. (2004). Психологічний тлумачний словник. Харків: Прапор. С. 289.
4. Кульчицька, О. І. (2007). Соціальне середовище у розвитку обдарованості. *Обдарована дитина*. № 1. С. 25–31.
5. Савченко, О. Я. (2012). Розвиток творчого потенціалу школярів у навчанні. Київ: Педагогічна думка, С. 15.
6. Паламарчук, В. Ф. & Барановська, О. В. (2018). Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку. *Український педагогічний журнал*. № 3, С. 60–66.
7. Барановська, О. В. (2020). Основні напрямки розвитку обдарованої особистості (технологічний аспект). *Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського*. Вип. 1(20): Сучасні проблеми обдарованості особистості: матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 20-21 трав. 2020 р.). Умань: Візаві. С. 16–19.
8. Барановська, О. В. (2022). Сучасні підходи до розвитку обдарованої особистості в педагогічній науці і практиці. *Обдарованість: методи діагностики та специфіка моніторингу: матеріали Всукарїнського науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 30, 31 травня 2022 р.)*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. С. 22–28.
9. Барановська, О. В. (2024). Виявлення обдарованості дитини в умовах війни: методики діагностування на допомогу вчителю. *Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку: матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 23-26 травня 2024 року)*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. С. 22–30.
10. Барановська, О. В. (2024). Формування готовності старшокласників до здійснення життєвого вибору. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті* / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін–Ужгород–Перемишль–Миколаїв: Посвіт. С. 65–68.
11. Барановська, О. В. (2025). Складові готовності випускника старшої школи до здійснення життєвого вибору. *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі: зб. матеріалів IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, 29-30

- жовтня 2024 р. / за наук. ред. доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена (академіка) НАПН України О. Топузова, доктора педагогічних наук, професора О. Малихіна. Київ: Педагогічна думка. С. 55–60.
12. Барановська, О. (2024). Дидактичні функції шкільного підручника у формуванні читацької компетентності старшокласників як чинник успішної самореалізації в сучасному суспільстві. *Проблеми сучасного підручника*, (33), 6–22.
 13. Терлецька, Л. Г. (2013). Вікова психологія і психодіагностика: підручник. Київ: Видавничий дім «Слово». 608 с.
 14. Partnership for 21st Century Learning. URL: <http://www.p21.org/ourwork/p21-framework>
 15. Шелестова, Л. В. & Барановська, О. В. (2024). Індивідуалізація навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу у початковій школі: методичний посібник / наук. ред. д. пед. наук, проф. О. В. Малихін. Київ: Видавничий дім «Освіта». 225 с.
 16. Мельник, М. Ю. (2017). Портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника, схильного до дослідницької діяльності: методичні рекомендації. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 40 с.
 17. Діагностика особистості. (2015). Путівник практичного психолога: [довідник] / укладач В. В. Войтко: Кіровоград: КЗ КОППО імені Василя Сухомлинського, 76 с.
 18. Україна–2035: людський капітал та ринок праці. URL: <https://hryoutest.in.ua/learn/capital/#/>
 19. Алексєєнко Т., Петрук О., Барановська О., Ліпчевська І., Павлова Т. (2024). Дидактико-методичний супровід подолання навчальних втрат у базовій середній освіті. К.: Інститут педагогіки НАПН України, 52 с.

Баштан Н. В.,

учитель англійської мови

Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1

natasha11082007@gmail.com

Михайлик Л. В.,

учитель початкових класів

Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1

l.mihailik@ukr.net

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДІАГНОСТИЦІ ОБДАРОВАНOSTІ: МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ

У статті розглядаються сучасні можливості використання цифрових технологій у процесі діагностики обдарованості дітей і молоді. Проаналізовано потенціал цифрових інструментів у контексті автоматизації, адаптивності, інтеграції даних, доступності та довготривалого аналізу результатів. Окрему увагу приділено ризикам, пов'язаним з валідністю цифрових тестів, технічними обмеженнями, конфіденційністю персональних даних, а також можливою стигматизацією учнів. У статті наведено приклади використання конкретних